

Велибор ЛАЗАРЕВИЋ*

СРПСКЕ КЛЕТВЕ КАО НАПАД И ОДБРАНА**

Миливоје Р. Јовановић, *Српске народне келџве*,
Центар за туризам, културу и спорт,
Сврљиг 2013, 1- 199.

Пред нама је једна од ретких српских књига које разоткривају биће српског народа наречено у језику у клетвеним реченицама и синтагмама. Једина и прва књига, која је хиљадама примера илустровала свет клетви и проклетства у српском народу централне и југоисточне Србије, резултат је преданог сакупљачког рада професора доктора Миливоја Р. Јовановића који их је сакупио узгред и намерно у хиљадама говорних ситуација.

Клетва је као језичка говорна творевина једна од најстаријих облика народног говорног усменог твораштва када се веровало у моћ речи, да могу њоме да убију, осакате, разболе, урнишу... Зато се за многе данас каже „клетве их убиле“, или пропали су јер су их убиле сиротињске клетве.

„Таква мржња створила је велики број синонима за појам клетве и онога ко клетву изриче или коме је клетва упућена: клетвеник, клетник, клетница, клетвен, клетљив, кунидба, кунитељ...“¹

Клетвом се светило за неправду, борило се за вишњу правду која ће стићи грешника. Она је вербална одбрана од зла, од злих људи и од невидљивог зла. Али, не заборавимо да се у нашем народу клело не само ради правде него и из злобе, зависти, сујете, мржње...

* Научни сарадник, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, lazarevicvezdana91@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Мејохије* (ев. бр. 178028) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Миливоје Р. Јовановић, *Српске народне келџве*, Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг, 2013., 13

Најчешће у афекту и љутњи падају најтеже клетве јер нема времена за суздржаност. Клетва је одбрана, али и освета за учињено зло, неправду, увреду... Оне су, као што рече аутор, „истовремено и моралне норме и моралне казне“.

Клетва не бира ни место ни време, увек је могућа, често је неумерена и беспопштедна, тренутна, афективна...

Клетва је вероватно била једна од најстаријих језичких творевина, која ће трајати до краја патријархалног друштва у Срба. Зато у њима скоро подједнако налазимо паганске и хришћанске слојеве. Често је наслеђивана као и друго усмено стваралаштво. Што чујеш, то памтиш, усвајаш, примењујеш и преносиш кад устреба.

Оне су у време царства усмености или неписмености и незаконитости и анархије замењивале кривичне и парничне тужбе, суђења и смртне, затворске и телесне и душевне казне.

Сада је време судства (државних закона), изумирања патријархалног друштва и све већег неверовања у магијску моћ речи.² Услед увођења казненог система и неверице клетве све више изумиру, тако да је ово једна од последњих спомен књига српској клетви. Књига која кроз значења клетви више говори о нама какви смо били него какви јесмо.

Клетва може бити усмерена према појединцу (најчешће), али и према породици, фамилији, племену, народу и сл.

У Србији је најтежа мајчина клетва упућена породи у којој се проклиње млеко којим је кога задојила. У Црној Гори очева. Дакле нарочито су са моралног аспекта сурове клетве унутар породице на релацији родитељи деца и деца – родитељи, који су биле честе због сукоба генерација. Оно што је сваком појединцу најсветије, а што сматра најопаснијим и најпогубнијим по другога, то куне у другога. Уз најцрње клетве иде и ритуал клечања, љубљења земље, док мајка проклиње сина држи се за дојке којима га је дојила...

У српском народу, како где, верује се да клетва изазива последице по некима до трећег, а по некима до деветог колена. Семантички, бацање клетви и проклетства на некога је истоветно с тим што кад се куне именује му се и казна, а кад се проклиње довољно је рећи: *Проклеј да си!* Понекад се дода још нешто: проклет да си и овога и онога света! Кад се расклиње, довољно је рећи: *Ојроси ми Боже што се ојреш!* *Не било је клејиве; Не обистиинило се дабојга* и сл.

Треба овде истаћи још једно поређење клетве и заклетве: заклетвом се заклиње у оно најсветије и најосетљивије и највредније у животу човека, као што се клетвама куне и проклиње то исто и у том контрасту су им животне вредности скоро подударне.

2 Мада ако суд изневери ето опет прилике за опасну клетву и према кривцима и према пресудитељима.

Кетве се најчешће изговарају самачки, тајно, да се за њих не зна, јер би могле изазвати освету укетог. Осим ако је кетач јачи и небојазан, може је изговорити и у друштву и тада због злих садржаја кетве дође до кафанских и других свађа, туча па и убиства. Зато кетве нису ни мало наивне и невинне по свом исходишту, било у веровању било у реалности.

За разлику од кетви, заклетве су јавне, дају се пред другима и зато су и обавезујуће да се пред другима (нпр. устаницима Карађорђе или војничке заклетве) гарантује образом, чашчу и чешћу.

Као што је српски народ кетвом клео све најсветије, тако је заклетвом штитио то исто (*Здравља ми, Деце ми, Живоћа ми, Славе ми, Ове ми очију...*).

По правилу, више куну жене него мушкарци, јер су слабије и више изложене напорима у породици, па изазивају отпор и већи отпор, а и више верују у моћ кетви него мушкарци, те би изворно кетва могла потицати из доба матријархата.

Мотив и садржај кетви мењао се временом: у јуначко време се клела рука, коњ, оружје... у мирнодопско здравље, кућа, пород, род, име...

Тешко се могу класификовати јер их има у хиљадама мотива и варијанти. Препознају се руковети:

- митолошких: *Аждаје ти срце вадиле; Огнела ти ала; Виле ти огнеле, Чума ти усирелила...*;
- болекчинске: *Сараца ти изела; Живина ти изела*, где се спомињу давно заборављена имена болести;
- „здравичарске“: *Домаћине, да ти Свећа Пејка чува, а жена брани огу мува; 'Ајд живи били јосици, у ову кућу да се вечно јосици*;
- међашке: *Гроб тиј да се ископа, и прво деће да си закопа, тиј, куде је иреорал*;
- шаљивих: *Буре ти огнело; Ни гаће немао, Исиравио се ки млад месец, Да Бој да ти зетови онолико волели колико ти јасуљ за Божић*;
- лажних (девојачких и момачких) да би се поштедело драго. Често мајка проклиње а кћерка отклиње или расклиње. Мајка: *Да Бој да се Јова обесио, о зло дрво - (кћерка:) девојачко јрло*;
- сточарских: *Лийсаја ти Плавоња*;
- егзистенцијалне: *Издало ти лејо и јодина, Деца ти од лади лийсавала*
- заједљивих и саркастичних: *Будале ти над лаву иевале, Ко ме мрзи, од мене децу да има, Свекрва ти дујовјечна била/ од недјеље до јонедељника*;
- римованих: *Никад да имаш, све да немаш; Мрамором се мраморила, а каменом каменила; Ко не слави славу, нек изјуби лаву...*;
- метафоричних: *Глава му јрад чувала; Њиве ти за срјом йлакале; Да Бој да јазда ко орао да живиш*;
- поредбене: *Да Бој да зарадио ки йчела на друсу; Сачувао ти Бој ко јаје с йавана*;

- тренутне: *Еј, не најела се Шаро!*
- тешких: *Умро кад сина женио; У недра њи се змије лејле; Плеће њи се зајрло; Од њебе сайун кували, Крвљу бадњаке залио, Име њи се зајрло... Да Боја колевку не врзла и не заљујала;*
- мучне: *Виљушком њиву орао;*
- лакших: *Да Боја да ње моје очи не виделе.*
- играчких - нпр кад се ваде сламке: *Ко се неће пољубиџи удио ја Боја/ Убила ја светиа Пејка Параскевија;*
- инацијске: *Шџо не цркнеш да се слајко извеселим!;*

И тако на још десетине могућих класификација: по мотивима, значењу, циљу, тежини, жртвама... које не би опет исцрпила сва начела и могућности класификације.

Клетва одражава филозофију, психологију и веровања српског народа у простору и времену. Духовну стратегију напада и одбране, етику, веровања и празноверице.

Посебно је интересантно за научна проучавања шта се желело да постигне клетвом што одражава истовремено и лествицу животних вредности онога доба код народа Лазарева Србије, посебно југоисточне: да некоме опусту кућа; да се затре семе и племе; да се разболи; да се удави; да изгори; да гладује и жеднује; да пропадне стока; да пропадне берићет; да пропадне све живо; да пропадне пород и породица, укућани па и ствари и мал.

Куне се и чедо у утроби и колевци, очи, језик, руке, ноге, глава... На удару клетви су и бебе, деца, старци и старице, блиски и далеки, најрођенији и одроди.

Ради остварења клетви призивају се у помоћ але, аждаје, виле, чуме, сунце, земља, вода, ватра, камен, Бог, гром, змија, вране, црви, гаврани, дивље животиње, разне болести... да казне, разболе и сможде разне злочинитеље и зломишљенике, али и праведнике који су ни криви ни дужни изложени клетвама из злобе, мржње и зависти. Највише се у клетви користи синтагма *Да Боја да..., Арам њи било, Арајос њи било...*

Полазиште за клетву често су и народна имена уклетог: *Миле на руке милео; Мирко не смирио се никад.* Повод је и нешто тренутно, што се догађа непосредно уочи изрицања клетве: *Не њевај, мајка њи на јроб њевала; Ђуџи, љуџао довијека; Сине, сине, синуле муње из ведра неба, ја ње расцршијале!, Појледај, не љедао никад... Куну се и небеска тела, а не само људи: Заји, сунце, не зашло ја...*

Збирком *Српских народних клејви* посвећеника народног усменог стваралаштва проф. др Миливоја Р. Јовановића претходи опширна и свеобухватна уводна студија самог аутора која даје контекст и шире језичко и социопсихолошко значење клетви, потом су дати говорни примери клетви у дијалекту и по азбучном реду, затим стиховане *Народне клејве у лирској и*

еїској народној њоезији, којима такође претходи уводна реч аутора, а потом следе примери келтви из прве Вукове књиге женских песама, друге књиге најстаријих јуначких песама, треће књиге јуначких песама средњих времена и четврте књиге јуначких песама новијих времена о војевању за слободу, затим из збирке *Лирске народне њесме из Јужне и Истїочне Србије*,³ *Анїолоиїје срїске лирске усмене њоезије*,⁴ *Анїолоиїје народних њесама*.⁵

Келтве у лирској поезији најчешће изриче несрећна или унесрећена девојка коју је момак изневерио или преварио па је он биће келтве, затим кудиоци, родитељи који је не дају за драга но за недрага, снаја куне свекрву... Ретке су момачке келтве упућене неверној девојци која га је преварила.

На крају књиге следи *Закључно размайрање* које је заправо резиме - сиже о народним келтвама, *Извод из рецензије* др Драгише Бојовића, слово о аутору и литературу.

Све келтве су дате у дијалекту, што им даје додатну језичку научну вредност. Честа су објашњења контекста.

Келтве су дате по азбучном реду.

„Келтва место тражи. Треба келти оног ко је заслужио, а ко је недужан од њега се одбија. Једино грешник може да буде проклет.“⁶

Има их често и у књижевним делима наших аутора.

Његош у Горском кроз уста владике Данила позива на истрагу потурица:

*Ко издао браћо ње јунаке
који њођу на наше крвнике,
сиоїала ја друка Бранковића,
часне њосїе у њса исїосїио,
дїецу своју на њечењу јео,
у њомамни вїеїар ударио,
у лик се маниї обрайио.*

„Иако мале, сведене на једну реченицу, народне келтве јесу један облик сумиране прошлости, сведочанство о менталитету народа и зато су драгоцен грађа за изучавање његове карактерологије. Скоро да нема у народном стваралаштву бољег материјала за реконструкцију народног карактера.“⁷

Познато је да српском народу у келтвама ништа није било свето јер су се клели и кривци и њихови потомци, тако да је ова форма још један доказ

3 Приредио Момчило Златановић, Народна књига, Београд, 1982.

4 Приредила Зоја Карановић, Светови, Нови Сад, 1996.

5 Приредио Владан Недић, СКЗ, Београд, 1969.

6 Казивао Љубо Шћепановић (1937) из Беле Воде а родом из Мујића Речина у Ровцима 2013.

7 Миливоје Р. Јовановић, *Српске народне келїве*... 189.

да поред лепоте и узвишености у говорном твораштву и народној поезији, он поседује и груб однос према другима што није ни хришћански, ни у неким приликама људски, па би требало да тежимо да свој дух припитомимо и смиримо како би ишли ка савршеном човеку и човечанству као идеалима, а да клетве остану само у оваквим књигама, да се види какви смо били и какви још увек јесмо.

Хвала Миливоју Р. Јовановићу што је овом књигом сачувао сведочанство о нама да траје док је века и света и да буде наук свима.